

lag szabályos rendben és távolságban kerültek elő, ami a sírok helyének megjelölésére utal. A sírok túlnyomó többsége nagyjából észak-déli tájolású volt. A kevés melléklet alapján is a temető rész hosszú használati idejét kell feltételeznünk a Kr. u. 3–4. század folyamán.

A megfigyelt terület több pontján tárhattunk fel egy észak-déli irányú vízvezetékét, melynek kb. 25 méteres szakaszát követhettük folyamatosan a Váradi utcai leletmentéskor. A 80–100 cm széles építmény belső mérete 25 cm volt, a víz vezetésére vastag, téglaszínű terazzoval bélelt. Tetejét sima kőlapokkal fedték, melyeknek maradványait néhány helyen még feltárhattuk. A sírok többsége követi a vízvezeték irányát, sőt néhány sír nyugati oldalát magának a vízvezetéknek oldalfala alkotta. Egy K-Ny kutatóárok alapján úgy tűnik, hogy a vízvezeték egyben a temetkezések nyugati határa is volt, bár használata annál korábbi időpontra tehető.

A temető mindkét területéről kerültek elő sírhoz nem köthető domborműves és feliratos, mészkőből faragott nagyméretű sírkövek.

FACSÁDY ANNAMÁRIA

47. Budapest III., Bécsi út 189.

Ró

A nyugati városszélen a Bécsi út 189. telek feltárásán egy visszabontott 2–3. századi épületfalat, fölötté pedig két késő római planírozási réteget figyeltünk meg.

MADARASSY ORSOLYA

48. Budapest III., Dévai Bíró Mátyás tér 25–26.

Ró

A telken a katonaváros következő észak-déli főútja és az ettől keletre lévő 2–3. századi lakóház került elő.

Az út első fázisa az első század végén épült meg, szélén kis köves csatorna, mellette egy helyen figyelhettük meg egy párhuzamos árok nyomát. Az út melletti épületeket a 2. század eleji tereprendezéskor bontották el. Az egész területen egy köves, vályogtéglás planírozási réteg húzódik, tehát valószínűleg itt korai kőalapozásos, vályogfalú házak állhattak.

A 2. század első évtizedeiben ezen a telken az út – mely a 2–3. századi légiótábor észak-déli főútjának via principalisának meghosszabbítása – nyomvonala nyugatabbra került, mellette nagy lakóház épült. A ház csatornázott alapterülete nagyobb, mint a megkutatott terület.

A 2. század második felében ezt a házat átépítik, korszerűsítik, több szobát terrazzopadlóval látnak el, a falakat falfestményekkel díszítik.

A 2–3. század fordulóján a padlószinteket megemelik, a szobák egy részét padlófűtéssel látják el, a ház északi részén több tűzhellyel felszerelt konyhát alakítanak ki.

A 3. század folyamán még három építési periódust sikerült elkülöníteni, melyek során fokozatosan építik ki az egész ház padló- és falfűtését.

A 4. században a falakat visszabontják, elplanírozzák, az épület helyére késő római út kerül.

MADARASSY ORSOLYA

49. Budapest III., Föld utca 54.

Ró

A telek kutatása során a Kiscelli utcai fazekastelep kemencéinek elplanírozása felett a 2. század eleji tereprendezés döngölt agyagos szintjét találtuk. Az ipartelep vízvezetéke és csatornahálózata valószínűleg a későbbi katonavárost is kiszolgálta. Egy 268–270 közé keltezhető Claudius Gothicus érmeivel datált pregnáns tereprendezés személgödre egy korábbi csatorna elbontott köves-habarcos tégláit tartalmazta.

A tereprendezés után steril eróziós feltöltés, majd egy újabb 4. századi Constantinus dinasztia és Valentinianus érmeivel található járósínt következett.

MADARASSY ORSOLYA

50. Budapest III., Fő tér 1., Zichy-kastély

Kk

A kastély DNy-i melléképületének földszintjén az Óbudai Múzeum (ÓM) helyiségei találhatóak. Az épület-szárny É-i végében lévő közművek felújítási munkálatai közben több, az épület alaprajzába nem illeszkedő további falazat, illetve az épület alatt húzódó több ágból álló barokk csatornarendszer került elő. Az ÓM bejelentését követően, a kivitelezési munkát megelőzően falkutatással egybekötött régészeti leletmentést folytatott múzeumunk az intézmény 6. raktárhelyiségében (kutatásunk során 1. helyiség), a lépcsőház, lépcső alatti lezárt gázórahelyiségben (kutatás során 2. helyiség), továbbá az épület K-i homlokzatának tövében, a fal É-i részén nyitott I. számú szelvényben. (A1)

A kutatás régészeti célja az épületszárny építési és átalakítási időszakainak meghatározása, továbbá az épület alatt feltételezett középkori és római kori, főként építészeti emlékeknek a lehetőségekhez mért feltárása, esetleg bemutatása.

Épületkutatási munkálataink során a vizsgált épület-részen két fő építési periódust sikerült meghatározni. Az első időszakra (1754–57-től az 1700-as évek végéig) vonatkozó legtöbb emlék az 1. helyiségben maradt meg. Egy kb. 10 m-es K-Ny-i és kb. 6,5 m-es É-D-i kiterjedésű helyiséget jelent, amelynek É-i zárófala azonos az ugyanebben az időszakban épült Ny-i keresztoszárny D-i falával. A kőalapokra épült, téglából rakott felmenő falú épület mintegy D-i nyúlványa volt a keresztoszárny K-i végének. A helyiséget téglapadlóval látták el, Ny-i fala lényegében a mai homlokzati fallal azonos nyomvonalú, attól kb. 15 cm-rel keskenyebb (70 cm). É-i végén, a két szárny sarkában ajtónyílást alakítottak ki, amelyet azonban sohasem használtak, ugyanis már az építkezés folyamán elfalazták. Ugyanebben a falban, kb. a helyiség középtengelyében 1,2 m széles falfülkét építettek, amelyben a padlótól

mérve 90 cm magasan padkát készítettek. Eredeti funkciója ennek alapján ülőfülke lehetett. Az elfalazott ajtónyílás és falfülke tégláíve egy magasságban van. Az épület D-i falának kő alapja a 2. helyiségben 2 m mély, 60 cm széles felmenő téglafalából kevés maradt meg. Az 1. helyiségbe eső szakaszát a helyiség alatt átlósan húzódó, 110 cm széles, erős habarcsú kőfalra alapozták. Utóbbi fal nagy valószínűséggel középkori, azonban jól keltező régészeti réteg hiánya miatt ez egyelőre nem igazolható. Ehhez további kutatásra van szükség. A D-i fal Ny-i sarkánál téglából rézsút alakítottak ki, ami egykor itt állt ajtóra utal. Feltehetőleg a kert irányából történő megközelíthetőséget szolgálta. E jelentősebb méretű épület korabeli funkcióját levéltári adatok alapján biztosan meghatározhatjuk. Az 1774-ben Gföller Jakab által a királyi udvar számára készített felmérésében ezt a helyiséget üvegházként említi. A rajzon jól látható a Ny-i falba ültetett falfülke, és az is, hogy a D-i épületfal más szerkezetű volt, mint a többi körítőfal. Felmenő része „könnyű szerkezetű”, nagyméretű üvegtáblákkal töltötték ki a téglapillérek közötti helyet. Minden bizonnyal ez az oka annak, hogy a D-i fal 10 cm-rel keskenyebb, mint a Ny-i. A felmérés alapján a K-i falban a Ny-i-hoz hasonló falfülke volt.

Az üvegházat a keresztoszárny K-i végében lévő konyhából tüzelhető kályhával fűtötték. Ennek nyomát az 1998-as felújítások során nem volt alkalom megkutatni. Az üvegház D-i része még kutatható, így lehetőség van az alaprajz pontosabb tisztázására.

1774 után az épületet Ny-i falától kb. 190 cm-rel É-D-i irányú, 30 cm széles, mindkét oldalán vakolt és meszelt fallal megosztották. Ekkor minden bizonnyal funkcióváltás is történt. A helyiség továbbra is a kert felőli bejáraton volt megközelíthető, és a folyosószerűen leválasztott helyiséget valószínűleg az É-i fal előtt kialakított nyíláson keresztül lehetett elhagyni. Erre enged következtetni, hogy az É-i falon nem látható az új fal lenyomata.

Ebben az időben készülhetett a falfülke É-i végén lévő pillérszerű kiugrás, amely a padló alatt húzódó 30 cm széles falként folytatódik, és az osztófalba bekötő, ugyancsak pilléreként ható falban végződik. Funkcióját nem sikerült megfejteni. Talán térszűkítő szerepe volt. Esetleg ajtó nélküli átjáróként szolgált.

Az első periódus első képét az egyszerű fehér meszelés jellemezte. Egyedül az ülőfülke padkája feletti rész volt egy időszakban széles sávban feketére festve. Az első építészeti korszakot jól jellemzi a falazó elemek közötti habarcs és a felületekre felhordott vakolat sok kavicsot, sok homokot, meszet tartalmazó anyag is.

Zichy Miklós halála után a koronához csatolt kastélykomplexumot gazdasági célokra hasznosították. A 18. század végén elkezdtek a melléképületek bővítését, átépítését. Ennek egyik fontos eleme volt a D-i keresztoszárny és a zárt udvar végén lévő D-i épület összekötése egy újabb Ny-i építménnyel. Eben az időszakban az üvegházra már nem volt szükség. A funkcióváltás miatt az épület falait részben visszabontották a korai járószintről átlag 60 cm magasságig, de a Ny-i fal É-i részét a falfülkéktől meg-

hagyták és az új épület Ny-i falát hozzáépítették. A visszabontott falakat gyakran alapozásként használták. Így az É-D-i irányú osztófalra részben rá-, illetve mellé építették a mai raktárhelyiség K-i falát. Alapozásként lett hasznosítva az üvegház É-i falának egyik részlete is, amely közös volt a keresztoszárnyal. A visszabontott falszakaszra küszöbkövet ültettek és íves átjárót alakítottak ki. Az üvegház D-i falát pedig belefoglalták az újabb építmény hosszanti falaiba. Így az 1. helyiség Ny-i és K-i, a 2. helyiséggel közös falába. Ez a korábbi zárófal egyben alapozása lett a lépcsőház hatványakas mellvédje pilléreinek is. A megváltozott alaprajz miatt újabb falalapokat is kellett ásni, amelyet mindenhol gondosan 2–2,5 m-re mélyítettek és kőből raktak. Ez a tendencia legjobban a 2. helyiségnek, az üvegház D-i falán kívül eső részén, és a D-i zárófalon volt megfigyelhető.

Ennek oka egyrészt, hogy emeletesre építették a második periódus épületeit, azonban a falak gyakran korábbi gödrökön haladtak keresztül, ami indokolta, hogy az alapokat az átlag 2–2,5 m mélységben keletkező kemény, fekete agyagig rakják. Ennek az építési időszaknak felmenő falai kő-tégla vegyes anyagúak, és tendenciaként figyelhető meg a használt téglák alkalmazása. A kötőanyag már nem tartalmaz sok kavicsot, hanem inkább szürke, homokos és meszes.

A 19. század folyamán az épületen kisebb-nagyobb átalakításokat végeztek. Így az 1. helyiség Ny-i homlokzata több alkalommal is változott. Az építéskor ezt a termet két, az utcáról nyíló, kőkeretes ajtón keresztül is meg lehetett közelíteni. Az É-i nyílást a korábbi, első periódusú, vékonyabb falba vágták bele úgy, hogy a korai, elfalazott ajtónyílás D-i rézsűjét megbolygatták. Később funkcióváltás következik be, és az ajtó részbeni elfalazásával, amit nagyméretű, faragott hasábkövekből raktak, fakeretes keresztosztós ablakot alakítottak ki. A D-i ajtó hosszabb ideig funkcionált. Eredetileg ez is az utca felől nyílt, azonban később, talán az É-i ajtó elfalazásakor a kőkeretet belülré állították. Ezzel a nyílás rézsűjét is elmentés irányúan falazták. A belülré került kőkeret mérete alapján nem ebben az ajtóban állt eredetileg, hanem máshonnan hozhatták. Valószínűleg a 20. század elején történt homlokzat egységesítése során az ajtót a külső síknál befalazták, és ablakká építették át.

A két korai, azaz a keresztoszárny és a D-i különálló épületet összekötő újabb szárny alaprajzi elrendezése nagyon hasonlít a keresztoszárnyéhoz. Azaz a hosszanti folyosóról nyílnak a helyiségek. Mégis a DNy-i szárny É-i vége nem illeszkedik bele ebbe az elvbe. Az 1. helyiség alaprajzi formája emlékeztet a korábban megosztott üvegházi helyiségre. Ebben valószínűleg funkciókontinuitást feltételezhetünk. Csak sejtjük, hogy az üvegházból leválasztott tér árnyékszékként üzemelt. Ezt a szerepét a 18. századi átépítés után is megtartotta. Erre enged következtetni a Budapest Műemlékeiben közölt kastélyalaprajz is, amelyen az 1. helyiségben látható vékony osztófalak melléképületeket határolhattak körül. Már a Zichyek idején is működött a DNy-i keresztoszárny K-i vé-

gében található két, egymás mellett elhelyezett ülőkés árnyékszék és az alatta lévő nagyobb méretű, mély emésztőakna, amely a kutatott 1. helyiségünkkel szomszédos. Az akna boltozatában lévő két pottyantós nyílás közül az egyik még a mostani padlóburkolaton keresztül is elérhető. Az emésztő biztosan központi gyűjtője volt a kastély több épületében is termelődő szennyvíznek. Az aknában két irányból vezetett csatorna. K-ről a kastély DNy-i sarka felől 1,1 m belmagasságú, téglaboltos, élére állított téglával burkolt kőfalas csatorna fordult be az épület alá, amelynek É-i falát a kereszt szárny D-i falának kőalapja elé építették. A csatorna itt Ny felé haladt, és az 1. helyiség ÉK-i sarkában csatlakozott az emésztőbe. A csatorna utolsó fordulójához valamivel később D-ről jövő újabb ágat kapcsoltak be. Ez a csatorna kisebb átmérőjű volt, mint a kastélyépület felől jövő. Az 1. helyiséget annak megközelítőleg É-D-i tengelyében szelte át. A feltárás során jól nyomon tudtuk követni építésének menetét. A csatornát É-ről D felé készítették. A falfülkét követő kb. egy méterig gond nélkül épült a járat, de ezen a ponton egy komoly, igen vastag falba ütköztek. Az átlós irányú, vastag kőalap az üvegház D-i falának is már alapozásként szolgált korábban. A fal áttörése túl nagy energiákat jelenthetett, ezért a járatot jelentősen magasabbra vitték. A falat feltehetőleg csak a legszükségesebb mértékig vésték le, majd a korábbi D-i épületfalat áttörve vezették ki az építményből. Ez a megoldás azonban komoly változást hozott a már korábban leválasztott helyiségben. A szintemeléssel a csatorna boltozata magasabbra került, mint korábbi padlószintje volt, emiatt a helyiséget a falfülke D-i oldalához épített 30 cm-es fallal rekesztették el. Ettől kezdve a hosszúkas helyiség D-i, kb. 3 m hosszú szakasza kiesett a hasznosított térből. Röviddel ezután a falfülkét is lerekesztették egy vékony, L alakú falacsával. Ennek oka nem vált világossá a kutatás során. Az így létrejött új teret fehér meszeléssel látták el. Ez a helyzet nem működött sokáig. A második periódus építéskor, azaz az emeletes, hosszú összekötő szárny létesítéskor a csatornát meghagyták. A D-É-i ágat a helyiség D-i falával ugyan elzárták, azonban mégis funkciójának megfelelően működött tovább. A helyiség feletti emeleti szinten ugyancsak mellék helyiséget alakítottak ki, amelyet a sík mennyezetbe épített boltívvel is megtámogattak. Az ott keletkezett szennyvizet ejtőcsővel vezették a leírt csatornába. A 19. század folyamán a csatornát és az emésztőt mégis megszüntették, és modernebb, csővezetékes rendszerű csatornázást alakítottak ki. Az ejtőcső tartalma már nem É felé folyt – ugyanis a téglacsatornát vékony téglafallal lezárták –, hanem K-i irányban, a főfalakat átvágó csatornán, csővezetéken keresztül. A csatornarendszerről összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy kiépítése még a 18. század második felében elkezdődött, azonban nem korábban az 1774 utáni átépítések időszakánál. A 18. század végén, a második fő építési időszakban a csatornát felhasználják, sőt bővítik. A 19–20. században felváltja az épület alatt lévő emésztőrendszert a modernebb vezetékes megoldás.

A kutatás során néhány objektumról kiderült, hogy korábbi az ismertett első barokk periódusnál is. Így az 1. helyiség D-i része alatt átlós irányban húzódó vastag kőfal. Minden bizonnyal korábbi az üvegház D-i falánál a közvetlenül mellette húzódó, puha, vagy átázott habarcsos K-Ny-i irányú kőfal is, amelyet a 2. helyiségben egy-egy súlyhárító ívvel tagoltak az alatta lévő gödör miatt. Erre az alapfalra is téglafelmenőt építettek.

A fal más falakkal való kapcsolatát nem sikerült meghatározni. A csekély lehetőségű sztratigráfiai megfigyelések alapján nem kizárt, hogy középkori, de valószínűbb, hogy egy korai barokk fallal van dolgunk.

Fontos adatokat nyerhettünk az udvaron nyitott I. szelvényből. Az épület alól kiforduló csatorna É-i falába foglalt kőfalról kiderült, hogy a kereszt és DNy-i szárny közös falának alapozása, azaz K-Ny-i irányú, és a barokk csatorna É-i falát az épület alatti szakaszon hozzátámasztották. A fal melletti mélyítés során pedig megállapíthattuk, hogy ez a fal nem egészében barokk építésű, hanem csak a felső kb. 50 cm-es kőalapot ültették rá egy több periódusú korábbi falra. Pontosabban e falnak 4,5 m mélyen, a késő római rétegekben is van szintje, amelyre attól különböző struktúrájú másik falat, szélesebb alapozással ültettek. Ennek a másik résznek már a szelvényben megfigyelt Árpád-kori köves felület szintjében volt elválása a felette lévő, eltérő szerkezetű falazástól. A fal alját nem sikerült megkeresnünk. Az bizonyos, hogy a római kortól egészen a barokk építkezésig felhasználták. Sajnos pontos kiterjedését és más falakkal való kapcsolatát nem ismerjük.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

51. Budapest III., Gázgyár

Ó, Ró

Az 1998. évi ásatás helyszínén a Graphisoft Park C épület területén az építető megkezdte az építkezés földmunkáinak kivitelezését. A gépi földmunkákat 1999. március 23. és április 9. között folyamatosan figyelemmel kísértük, és az 1998. évi feltárások helyszínének délkeleti részén jelentkező elszíneződéseket régészeti módszerekkel megkutatuk, dokumentáltuk. A római kori partvédelmi konstrukcióhoz tartozó további cölöphelyeket azonosítottunk.

Ugyancsak a megkezdett építkezés tette lehetővé, hogy a terület déli részén egy teljes K-Ny irányú metszetet készíthessünk, amelynek eredményeképpen az egykori Duna-part réteg- és terepviszonyait rögzíthettük. A metszetben a római kori partvédelemhez tartozó jelenségeken kívül őskori leleteket dokumentálhattunk.

ZSIDI PAULA

52. Budapest III., Kolosy tér 4.

R, B, Ró

1999. végén a Budapesti Történeti Múzeum húsznapos leletmentést végzett a Tolna Kft. Kolosy tér 4. sz. telkén, a tulajdonos költségén.